Socialutskottets betänkande

1983/84:3

om vissa abortfrågor

Motioner

I motion 1982/83:744 av Allan Åkerlind (m) och Tore Nilsson (m) hemställs att riksdagen hos regeringen begär att en utredning tillsätts med uppgift att snabbt arbeta fram förslag till en ny abortlagstiftning som utgår från barnets rätt till liv.

I motion 1982/83:745 av Allan Åkerlind m. fl. (m) hemställs att riksdagen hos regeringen begär sådana författningsändringar

1. att läkare och annan sjukvårdspersonal, som av etiska eller religiösa skäl begär befrielse från att delta i abortingrepp, skall medges denna rätt,

2. att en negativ inställning till aborter inte skall vara till nackdel för läkare eller annan sjukvårdspersonal när man söker annan tjänst.

Abortlagen

Gällande bestämmelser m. m.

Abortlagen (1974:595, ändrad senast 1980:222) trädde i kraft den 1 januari 1975. Samtidigt upphörde brottsbalkens bestämmelser om fosterfördrivning och 1938 års lag om avbrytande av havandeskap att gälla. Den äldre lagstiftningen innebar att abort i princip var förbjuden men att havandeskap fick avbrytas om vissa särskilt angivna indikationer förelåg.

Enligt abortlagen avgörs frågan om abort före utgången av 12:e havandeskapsveckan av kvinnan själv. Hon får vägras abort endast om åtgärden skulle medföra allvarlig fara för hennes liv eller hälsa. Denna förutsättning prövas av en läkare. För abort efter 12:e men före utgången av 18:e veckan fordras i regel, utöver vad som gäller vid tidigare abort, att det företas en särskild kuratorsutredning. Om kvinnan inte medges abort, är läkaren skyldig att omedelbart hänskjuta frågan till socialstyrelsen för förnyad prövning. Efter 18:e havandeskapsveckan får abort företas bara i undantagsfall. För abort krävs då socialstyrelsens tillstånd, som får lämnas endast om det föreligger synnerliga skäl för åtgärden. Kan det antas att fostret är livsdugligt, får tillstånd endast lämnas om havandeskapet på grund av sjukdom eller kroppsfel hos kvinnan medför allvarlig fara för hennes liv eller hälsa.

Ärenden om tillstånd till abort handläggs fr. o. m. den 1 juli 1981 av socialstyrelsens råd för vissa rättsliga sociala och medicinska frågor.

Antalet aborter har stagnerat samt minskat något de senaste åren. Detsamma gäller antalet sena aborter. Tillgänglig statistik redovisar följande siffror (statistiska centralbyråns meddelanden HS 1983:3 och 1983:4.1).

	Antal aborter	Därav efter 17:e veckan
1975	32 526	323
1976	32 351	331
1977	31 462	330
1978	31 918	333
1979	34 709	344
1980	34 887	338
1981	33 294	264
1982	32 602	256

1980 års abortkommitté

Efter abortlagens tillkomst har riksdagen vid åtskilliga tillfällen haft att ta ställning till motioner om ändring och översyn av abortlagens bestämmelser samt om abortrådgivning.

I samband med en av de vid 1979/80 års riksmöte aktuella motionerna om ändring av abortlagen behandlade socialutskottet också bl. a. motionsyrkanden om en utvärdering av abortlagen och en intensifierad information till abortsökande om samhällets stödåtaganden. I sitt av riksdagen godkända betänkande (SoU 1979/80:10) framhöll utskottet att man inte var beredd att förorda en omprövning av den huvudprincip på vilken abortlagen bygger, nämligen att om kvinnan efter moget övervägande finner att abort är den lämpligaste lösningen av de problem som en väntad graviditet medför hon också skall få abort. Enligt utskottets mening fanns dock skäl som talade för att abortlagen borde bli föremål för en utvärdering. Utskottet förordade i enlighet med vad som föreslagits i motionerna att en utvärdering skulle komma till stånd.

Med anledning av riksdagens begäran tillkallades 1980 års abortkommitté (S 1980:02). Enligt direktiven borde kommittén utgå från den huvudprincip som lagen bygger på, nämligen kvinnans rätt att inom vissa gränser själv bestämma om hon vill fullfölja en graviditet eller ej. Vidare borde de tidsfrister som reglerar abortförfarandet gälla även i fortsättningen. Kommittén borde enligt direktiven i första hand inrikta sitt arbete på att ge en djupgående bild av hur abortlagen praktiskt kommit att tillämpas och kartlägga såväl positiva som negativa effekter av den nya lagstiftningen. Med hänsyn till att kvinnan enligt denna fått den principiella beslutanderätten i en abortsituation var det enligt direktiven av särskilt intresse att konsekvenserna därav redovisades. Vidare skulle utredningen bl. a. noggrant utvärdera abortrådgivningens utformning samt studera och analysera abortutvecklingen. Kommittén fick slutligen i uppgift att med utgångspunkt i sin analys söka lägga fram konkreta förslag om abortrådgivningens utformning och innehåll samt abortförebyggande åtgärder i syfte att minska abortfrekvensen i landet. Även förslag till särskilda åtgärdsprogram för en förbättrad information om samlevnad och om abortförebyggande åtgärder ingick i utredningens uppdrag.

Som ett led i sitt utredningsarbete har kommittén bl. a. utfört en studie av abortverksamheten i landet. Studien inleddes med en probleminventering. Vidare gjordes ett begränsat antal intervjuer med kvinnor som överväger eller genomgår abort och med kuratorer och sjukvårdspersonal engagerade i abortverksamhet. Arbetet har redovisats i rapporten *Bilder och röster* (Ds S 1981:24).

Kommittén har vidare i juni 1982 avgivit delbetänkandet *Lära leva tillsammans* (Ds S 1982:8). I detta diskuteras samlevnadsundervisningens mål och genomförande i skolan och på vilka punkter samlevnadsundervisningen behöver förbättras.

Abortkommittén har numera slutfört sitt arbete genom att i maj 1983 framlägga sitt slutbetänkande *Familjeplanering och abort. Erfarenheter av ny lagstiftning* (SOU 1983:31).

I betänkandet konstaterar kommittén bl. a. att den svenska abortfrekvensen ligger på ungefär samma nivå som de övriga västliga industriländers, vilka har en med Sverige likartad lagstiftning. 1982 års abortfrekvens är den lägsta sedan 1974. 95 % av alla aborter görs numera inom 12 graviditetsveckor och kan därmed utföras med en för kvinnan mer skonsam metod. Antalet ansökningar som underkastas socialstyrelsens prövning har blivit allt färre. I genomsnitt 80 % av dessa har beviljats. Socialstyrelsen gör i varje enskilt fall en saklig prövning av skälen för och emot abort. Enligt socialstyrelsens praxis anses med "synnerliga skäl" starka skäl oberoende av deras art. Kommittén delar denna uppfattning och anser vidare att det bör lämnas stort utrymme för vad som är speciellt i det enskilda fallet och stort avseende fästas vid kvinnans egen bedömning av sin situation. Kommittén konstaterar vidare att det finns regionala och lokala skillnader i abortfrekvensen liksom mellan kvinnor från vissa invandrargrupper och övriga i Sverige boende kvinnor.

Kommittén bedömer att satsningen på abortförebyggande åtgärder i samband med 1974 års abortlag har givit avsevärda resultat och lämnar olika förslag till förbättring av denna verksamhet. Bl. a. bör enligt kommittén permanent abortförebyggande upplysningsarbete finnas i alla landsting. Detta bör bedrivas enligt en långsiktig, politiskt fastslagen plan i samarbete med kommuner, länsskolnämnder, övriga vårdgivare, organisationer m. fl.

Avslutningsvis anförs i sammanfattningen till betänkandet att en stor del av de intentioner som fanns bakom 1974 års abortlag och tillhörande följdlagstiftning enligt kommitténs mening har uppfyllts. Man har i betänkandet anvisat vägar för förstärkta insatser i det abortförebyggande arbetet.

Den reservation och de särskilda yttranden som fogats till kommitténs betänkande avser vissa särskilda frågor och berör inte den grundläggande bedömningen av 1974 års abortlag, i vilka delar kommittén är enig.

Rättelse: S. 13, underskrift tillkommer.

Utredningen om barnens rätt

Under 1980/81 års riksmöte väcktes ett antal motioner vari frågor togs upp om ändring av abortlagen, om utformningen av abortrådgivningen samt om lagstiftning till skydd för ofödda. Utskottet anförde inledningsvis i sitt betänkande (SoU 1981/82:14 s. 26) bl. a. följande.

I debatten om abortlagen har huvudprincipen om kvinnans bestämmanderätt satts i fråga. Det har gjorts gällande att den avvägning mellan kvinnans och fostrets intressen som gjorts i abortlagen medfört att fostret numera saknar rättsligt skydd. I linje härmed har framförts den åsikten att ett lagfäst skydd för foster inte kan genomföras utan en ändring av grundprincipen i abortlagen om kvinnans beslutanderätt. Enligt utskottets mening kan det riktiga i sådana tankegångar ifrågasättas från principiella utgångspunkter. Abortlagen reglerar endast förfarandet då en kvinna vill avbryta sitt havandeskap. Avvägningen av kvinnans och fostrets intressen i en abortsituation har som ovan berörts lett till att kvinnan fått rätt att ensam bestämma om havandeskapet skall avbrytas fram till utgången av 18:e havandeskapsveckan och att under tiden därefter livsdugliga foster givits ett lagfäst skydd mot abortingrepp i andra fall än då kvinnans liv eller hälsa är i allvarlig fara. Enligt utskottets mening torde abortlagen inte kunna anses ge uttryck för någon mer allmän princip i fråga om vilken hänsyn som skall tas till kvinnan och fostret i olika sammanhang. Inte heller den äldre lagstiftningen på området synes ha innefattat något mera allmängiltigt ställningstagande till frågan om rättsligt skydd för det väntade barnet. Det förhållandet att kvinnan givits en viss beslutanderätt beträffande avbrytande av havandeskapet behöver med andra ord inte innebära att samhället i andra avseenden skulle låta fostrets intressen stå tillbaka för kvinnans valfrihet, t. ex. acceptera att kvinnan missbrukar alkohol till skada för det väntade barnet. Med detta synsätt föreligger det inte – som gjorts gällande i debatten – något direkt samband mellan utformningen av abortlagen och frågan om det väntade barnets rättsskydd. Abortlagen utesluter således inte att på andra områden införs lagregler beträffande rättsskydd för ofödda som bygger på en annorlunda intresseavvägning. En annan sak är att det från etiska utgångspunkter kan te sig otillfredsställande att hänsynen till ofoddas intressen skall skifta från område till område.

Vid behandlingen av de olika frågorna hemställde utskottet om avslag på de motioner som avsåg ändring av abortlagen och utformningen av abortrådgivningen. Vad gällde frågan om översyn av abortlagen konstaterade utskottet att utredningsarbetet i abortkommittén skulle bedrivas med utgångspunkt i principen om kvinnans beslutanderätt. Även de tidsfrister som reglerar förfarandet skulle enligt direktiven gälla i fortsättningen. Enligt utskottet saknades anledning att frångå dessa ställningstaganden.

I frågan om skydd för ofödda och en lagstiftning i syfte att ge ofödda en självständig rättsställning erinrade utskottet om vad utskottet inledningsvis uttalat om sambandet mellan detta spörsmål och abortlagen. Vidare anförde utskottet följande (s. 30 f.).

I konsekvens med dessa uttalanden anser utskottet att det inte kan komma i fråga att införa lagregler av övergripande natur om ofoddas ställning. I

stället får man på varje område för sig bedöma om och i vad mån särskilda regler erfordras till skydd för ofödda. Vid bedömningen av huruvida en översyn av olika lagar är påkallad av hänsyn till fostrets intressen måste enligt utskottets mening beaktas att en lagstiftning är förenad med åtskilliga problem av mycket komplicerad beskaffenhet och kräver ett omfattande utredningsarbete. En sådan översyn bör därför komma till stånd endast om det kan anses att gällande ordning allmänt sett är otillfredsställande. Utskottet vill härvidlag framhålla att det i många avseenden torde förhålla sig så att kvinnan och det väntade barnet har samma behov av skydd mot skaderisker och att deras intressen därför sammanfaller. I andra avseenden kan visserligen fostret ha ett större behov av skydd än kvinnan men en intressegemenskap kan ändock som regel anses föreligga. Som utskottet ovan framhållit torde nämligen det helt övervägande antalet blivande föräldrar vara angelägna om att skydda det väntade barnet. Frånvaron av intressekonflikter gör att det i allmänhet inte innebär några nackdelar för fostret om lagreglerna på olika områden, såsom f. n. är fallet, endast tar sikte på kvinnan. Att införa lagregler som ger det ofödda barnet en självständig ställning skulle med andra ord inte medföra att det väntade barnets intressen i det stora flertalet fall kan tillvaratas bättre än i dag.

Det sagda utesluter emellertid inte att det i vissa avseenden kan vara befogat att närmare överväga om regler bör införas som mera uttryckligen syftar till att skydda det väntade barnet. Motionärerna har pekat på några områden där sådana regler anses erforderliga.

I det följande (s. 32) diskuterade utskottet behovet av åtgärder bl. a. i de fall modern missbrukar alkohol eller narkotika eller när fostret är i behov av sjukvårdande behandling. Utskottet anförde fortsättningsvis följande.

Även om förhållandena således i allmänhet är sådana att fostrets intressen väl kan tillvaratas av kvinnan kan det dock – både i de av motionärerna angivna fallen och i andra situationer – undantagsvis tänkas att kvinnan av olika orsaker förbiser eller inte kan inse konsekvenserna av sitt handlande eller vidta de åtgärder som behövs för att fostret inte skall skadas eller dess intressen eljest inte skall åsidosättas. Som exempel på tänkbara sådana orsaker har socialberedningen i sitt remissyttrande pekat på att kvinnan är psykiskt sjuk eller utvecklingsstörd eller att hon är beroende av alkohol eller narkotika eller av annan anledning befinner sig i en tvångssituation. 1980 års abortkommitté har i sitt remissyttrande framhållit att kvinnan på grund av exempelvis en fatalistisk inställning kan motsätta sig en behandling av ett väntat barn i sjukdomsförebyggande syfte. Andra orsaker kan också tänkas till att kvinnan inte tar tillbörlig hänsyn till det väntade barnet. Enligt utskottets mening kan det för fall, som nu berörts, finnas ett behov av regler som ger det väntade barnet en särskilt skyddad ställning och förhindrar att kvinnan fattar för fostret skadliga beslut eller på annat sätt åsidosätter dess intressen. Närmare överväganden i frågan om införandet av sådana regler bör emellertid göras först sedan en kartläggning skett av i vilka situationer det kan finnas behov av regler till skydd för ofödda samt av de problem som kan vara förknippade med en lagstiftning. Utskottet förordar att en sådan kartläggning och analys kommer till stånd. Därvid bör också den blivande faderns roll uppmärksammas.

Sedan 1977 arbetar en kommitté med uppdrag att utreda frågan om en förstärkning av barns rättsliga ställning, *utredningen (Ju 1977:08) om barnens*

rätt. Enligt direktiven skall utredningens uppgift allmänt vara att undersöka i vilka fall och på vilka sätt barns intressen och behov bör tillgodoses bättre än f. n. genom föreskrifter som – huvudsakligen inom ramen för lagstiftning i övrigt – särskilt tar sikte på barnens rätt. Utredningsuppgifterna ansågs inte behöva preciseras närmare. Utredningen bör enligt direktiven i en första etapp inrikta sitt arbete på att mera diskussionsvis presentera olika uppslag och förslag till lösningar, gärna i form av alternativ.

Utredningen har hittills avgett två betänkanden, *Om förbud mot aga* (SOU 1978:10) och *Om föräldraansvar m. m.* (SOU 1979:63).

I maj 1982 beslutade regeringen om vissa tilläggsdirektiv till utredningen (Dir. 1982:25). Enligt tilläggsdirektiven skall utredningen bl. a. fullfölja sitt tidigare arbete vad avser talerätt och representanter för barn i mål om vårdnad m. m. Utredningen skall också överväga hur barns rättsliga ställning kan stärkas i mål och ärenden enligt socialtjänstlagen (1980:620) och lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga samt även behandla vissa frågor om adoption och äktenskap med minderåriga.

Med anledning av riksdagens uttalanden år 1981 anförtros vidare i tilläggsdirektiven åt utredningen att analysera de problem som är förknippade med lagstiftning till skydd för fostret i de fall då en gravid kvinna befinner sig i en sådan situation att hon kan tänkas förbise eller inte inse riskerna för det väntade barnet av att hon handlar eller underlåter att handla på visst sätt. I direktiven påpekas att uppdraget inte avser frågor som hänför sig till abortlagen, fosterdiagnostiken eller arbetsmiljöområdet.

Tidigare riksdagsbehandling

Socialutskottet har vid åtskilliga tillfällen sedan 1975 haft att ta ställning till motionsyrkanden om utredning av frågan om en ny abortlagstiftning med starkare rättsskydd för det ofödda barnet. Dessa har genomgående avstyrkts. I betänkande SoU 1982/83:5 anförde utskottet i denna del följande (s. 13).

Frågan om lagstiftning till *skydd för ofödda* behandlades av riksdagen så sent som hösten 1981. Riksdagens ställningstagande ledde till att tilläggsdirektiv lämnades dels utredningen om barnens rätt, dels föräldraförsäkringsutredningen. Den förstnämnda kommittén har sålunda fått i uppdrag att bl. a. analysera de problem som är förknippade med en lagstiftning till skydd för fostret i de fall då en gravid kvinna befinner sig i en sådan situation att hon kan tänkas förbise eller inte inse riskerna för det väntade barnet av att hon handlar eller underlåter att handla på visst sätt. I direktiven undantas från uppdraget frågor som hänför sig till abortlagen, fosterdiagnostiken och arbetsmiljöområdet. Föräldraförsäkringsutredningen skall enligt sina tilläggsdirektiv behandla frågan om behovet av förtydliganden av arbetsmiljölagen i fråga om skydd mot fosterskador.

I *motion 1981/82:269* (m) yrkas att frågan om rättsskydd för alla ofödda utreds och inte för enbart en begränsad grupp. Motionen syftar till att även abortlagens bestämmelser skall övervägas som ett led i utredningen av frågan om rättsskydd för ofödda.

I sitt av riksdagen godkända betänkande 1981/82:14 uttalade utskottet i denna del bl. a. att enligt utskottets mening abortlagen inte torde kunna anses ge uttryck för någon mer allmän princip i fråga om vilken hänsyn som skall tas till kvinnan och fostret i olika sammanhang. Det förhållandet att kvinnan givits en viss beslutanderätt beträffande avbrytande av havandeskap behövde enligt utskottet inte innebära att samhället i andra avseenden skulle låta fostrets intressen stå tillbaka för kvinnans valfrihet, t. ex. acceptera att kvinnan missbrukar alkohol till skada för det väntade barnet. Med detta synsätt föreligger det inte – som det gjorts gällande i debatten – något direkt samband mellan utformningen av abortlagen och frågan om det väntade barnets rättsskydd. Utskottet ansåg vidare att det inte kan komma i fråga att införa lagregler av övergripande natur om ofoddas ställning. I stället borde man enligt utskottet på varje område för sig bedöma om och i vad mån särskilda regler erfordras till skydd för ofödda.

Enligt utskottets mening finns – särskilt med hänsyn till att abortkommittén planerar att inom en snar framtid avge slutbetänkande – inte anledning att frångå riksdagens tidigare ställningstagande. Om abortkommitténs erfarenheter skulle ge anledning till det kan frågan om innehållet i direktiven till utredningen om barnens rätt eventuellt övervägas på nytt. Utskottet avstyrker med hänvisning härtill motion 1981/82:269.

Vidare hänvisas till vad som ovan anförts rörande 1980 års abortkommitté (s. 2 och 3) och rörande utredningen om barnens rätt (s. 5 och 6).

Sjukvårdspersonals skyldighet att medverka vid abort

Gällande bestämmelser

Det finns inga bestämmelser i lag vilka tillförsäkrar sjukvårdspersonal som av etiska eller religiösa skäl ej önskar medverka vid abort, rätt att slippa göra detta.

I proposition 1974:70 anförde föredragande departementschefen bl. a. följande (s. 76).

Frågan om sjukvårdspersonalens skyldighet att medverka vid abort har tagits upp av flera remissinstanser, vilka genomgående framhåller vikten av att det tas hänsyn till personalens önskemål att slippa delta i abortverksamheten. Enligt 13–15 §§ sjukvårdskungörelsen (1972:676) vilar ansvaret för fördelningen av sjukvårdspersonalens arbete i första hand på klinik- och blockchefer. Vid denna fördelning bör man självfallet inom sjukvården liksom inom arbetslivet i övrigt så långt det är möjligt ta hänsyn till de anställdas intressen och förutsättningar i olika avseenden. Man bör därför undvika att till abortverksamheten binda sådan personal som av exempelvis moraliska eller religiösa skäl har svårt att acceptera sådant arbete. Detta gäller inte minst av hänsyn till den abortsökande kvinnan. Jag vill erinra om att vad jag nu har anfört även kommit till uttryck i det tidigare nämnda cirkuläret (MF 1972:59) från socialstyrelsen med råd och anvisningar rörande tidiga abortingrepp. Några särskilda författningsbestämmelser i ämnet anser jag f. n. inte behövliga.

I några motioner framfördes yrkanden vilka syftade till att läkare och annan sjukvårdspersonal skulle ha rätt att vägra medverka vid abortingrepp. Socialutskottet anförde följande (SoU 1974:21 s. 40).

Beträffande fördelningen av arbetsuppgifterna bör beaktas att ett utmärkande drag i dagens arbetsliv är ansträngningarna att ge de anställda en ökad insyn i och ett ökat inflytande på arbetsplatserna och man bör, som departementschefen framhåller, inom sjukvården liksom inom arbetslivet i övrigt ta hänsyn till de anställdas intressen och förutsättningar i olika avseenden. Mot denna bakgrund förutsätter utskottet att läkare och annan sjukvårdspersonal, som av etiska eller religiösa skäl har svårt att acceptera abortingrepp, skall slippa delta i verksamheten härmed, varför någon författningsmässig reglering av frågan inte är påkallad. Å andra sidan förutsätter utskottet att sjukvårdspersonal som har betänkligheter i angivet hänseende inte skall vägra medverka då fråga är om abortingrepp som är nödvändiga för att undvika fara för moderns liv eller hälsa.

Socialstyrelsen utfärdade under år 1974 cirkulär med anvisningar om tillämpningen av abortlagen (MF 1974:100).

I mars 1976 gjorde socialstyrelsen – i överensstämmelse med vad JO förordat i ett utlåtande – en omprövning av sina uttalanden i MF 1974:100 rörande sjukvårdspersonalens möjligheter att slippa medverka vid abort till förmån för den avsevärt mera restriktiva ståndpunkt utskottet gett uttryck för vid abortlagens tillkomst. Socialstyrelsen utfärdade då cirkuläret SOSFS (M) 1976:14 om ändring i ovan angivna cirkulär MF 1974:100. I cirkuläret anförs efter en erinran om de motstående intressen som föreligger och en hänvisning till bestämmelserna i 13–15 §§ sjukvårdskungörelsen följande.

Vid fördelningen av arbetsuppgifterna bör inom sjukvården liksom inom arbetslivet i övrigt hänsyn tas till de anställdas intressen och förutsättningar i olika avseenden. Sjukvårdspersonalens medverkan vid abort måste betraktas i ljuset härav. Det är angeläget att abortverksamheten primärt organiseras så att i densamma inte tas i anspråk personal, som finner det oförenligt med sin etiska eller religiösa uppfattning att medverka vid aborter. Socialstyrelsen förutsätter sålunda att den, som under åberopande av sådana betänkligheter förklarar sig önska erhålla befrielse från att medverka i abortverksamheten, skall slippa deltaga däri. Sådant undantagande får dock icke innebära befrielse från skyldighet att medverka vid abort, då situationen är sådan att fara föreligger för moderns liv och hälsa. Sjukvårdshuvudmännen bör som en beredskapsåtgärd i sin planering av abortverksamheten, var och en inom sitt sjukvårdsområde, räkna med alternativa lösningar beträffande dispositionen av personalresurserna för ändamålet, för att på så sätt säkerställa att abortsökande kvinna, som är berättigad till abort enligt lagen, skall kunna få ingreppet utfört utan onödigt dröjsmål.

Tidigare riksdagsbehandling

Utskottet har även efter det att socialstyrelsens ändrade cirkulär utfärdats 1976 vid flera tillfällen haft att ta ställning till motionsyrkanden liknande de nu aktuella. Vid det senaste tillfället hänvisade utskottet i sitt av riksdagen godkända betänkande 1979/80:10 till ett tidigare uttalande i betänkande SoU 1977/78:26 (s. 10) av följande lydelse.

Som utskottet tidigare framhållit skall de anvisningar som socialstyrelsen utfärdar på det här aktuella området vara vägledande för sjukvårdshuvudmännens organisation av abortverksamheten (SoU 1977/78:11 s. 6). De nu gällande anvisningarna stämmer väl överens med de synpunkter utskottet redovisade vid abortlagens tillkomst. Det finns också skäl att nämna att det, såvitt utskottet känner till, varken i det ärende som åberopas i motionen 1977/78:1089 och som nyligen avgjorts av regeringsrätten eller i något annat fall har förekommit att sjukvårdshuvudman sökt tvinga läkare eller annan som är verksam inom sjukvården att mot dennes vilja medverka vid abort. Tilläggas kan att regeringsrättens ställningstagande i angivna ärende – för vilket tidigare redogjorts (s. 4) – inte torde innebära någon förändring av det redan kända rättsläget på förevarande område.

Utskottet anser mot bakgrund av det anförda att det inte föreligger något skäl att ompröva riksdagens ställningstagande från år 1974 rörande frågan om lagreglering av sjukvårdspersonals medverkan vid abort. Utskottet vill samtidigt uttala att utskottet är berett att ånyo pröva den här aktuella frågan för den händelse det skulle visa sig att någon sjukvårdshuvudman söker tvinga läkare eller annan sjukvårdspersonal att medverka vid abort, trots att vederbörande befattningshavare av etiska eller religiösa skäl finner sådan medverkan oacceptabel och trots att det inte är fråga om abortingrepp som är nödvändiga för att undvika fara för moderns liv eller hälsa.

Förfarandet vid tjänstetillsättningar

Behörighet och tillsättningsförfarande vad gäller läkare regleras sedan den 1 januari 1983 huvudsakligen genom förordningen (1982:771) om behörighet till vissa tjänster inom den landstingskommunala hälso- och sjukvården och om tillsättning av sådana tjänster (ändrad genom SFS 1983:753). För läkartjänster som är förenade med tjänst som lärare vid högskola finns särskilda bestämmelser (SFS 1982:764). Sistnämnda tjänster tillsätts i huvudsak i enlighet med vad som gäller för lärartjänster. Allmänna behörighetskrav för att utöva läkaryrket regleras även särskilt.

Enligt förordningen (1982:771) om behörighet till vissa tjänster inom den landstingskommunala hälso- och sjukvården och om tillsättning av sådana tjänster skall vid tillsättning av överläkar- eller distriktsläkartjänster i speciell ordning utsedda sakkunniga yttra sig om samtliga behöriga sökandes skicklighet. Vid denna bedömning skall hänsyn tas till utbildning samt klinisk och vetenskaplig skicklighet. Socialstyrelsen har till de sakkunnigas ledning utfärdat meritvärderingsråd (MF 1973:33). Vidare finns inom läkarförbundet en speciell meritvärderingsbyrå, vilken tillhandagår såväl sakkunniga som sjukvårdshuvudmän med meritsammanställningar i tillsättningsärenden. De tre sakkunniga skall upprätta ett förslag med angivande av de fyra främsta behöriga sökandena till tjänsten i fråga utan inbördes rangordning. Landstingskommunen har därefter att i vanlig ordning förordna en av de föreslagna på tjänsten. Därvid inhämtas regelmässigt förord av den klinikchef som berörs av tjänstetillsättningen.

De sakkunnigas förslag kan överklagas till socialstyrelsen. Vidare har alla sjukvårdshuvudmän med ett undantag inrättat speciella besvärsnämnder för

bl a. tillsättningsärenden. Därutöver finns möjlighet att anföra kommunalbesvär.

Vad gäller övrig hälso- och sjukvårdspersonal finns ingen motsvarighet till de ovan redovisade reglerna för tillsättning av läkare.

Såväl frågor om legitimation och behörighet som tillsättningsförfarandet inom hälso- och sjukvårdens område har varit föremål för översyn av 1981 års behörighetskommitté (S 1980:11), vilken nyligen avlämnat sitt huvudbetänkande *Kompetens inom hälso- och sjukvården* (SOU 1983:33). Kommittén avser att senare i ett särskilt betänkande lägga fram förslag i fråga om tillsättningsförfaranden för vissa landstingskommunala tjänster.

1980 års abortkommitté

Abortkommittén redovisar i sitt slutbetänkande (se ovan s. 3) en sammankomst med sjukvårdspersonalens fackliga organisationer rörande bl. a. samvetsfriheten för sjukvårdspersonal som kommer i kontakt med abortverksamhet. De organisationer som hörsammade inbjudan var Sveriges läkarförbund, Svenska kommunalarbetareförbundet (SKAF), Sveriges kommunaltjänstemannaförbund (SKTF) och Svenska hälso- och sjukvårdens tjänstemannaförbund (SHSTF).

Från läkarförbundets sida anfördes att samvetsfriheten är tillräckligt tillgodosedd i nuvarande lagstiftning. På de flesta håll torde inte heller läkare som vägrar delta i abortverksamhet vålla några organisatoriska problem. Vidare omtalades att man från Svensk gynekologisk förening avråder de blivande läkare som ej vill befatta sig med aborter från att bli gynekologer. Man betonade i anslutning härtill vikten av att den som arbetar som gynekolog inte intar en abortfientlig inställning, eftersom man med dagens abortfrekvens får räkna med att en allt större andel av de kvinnor som kommer till en kvinnoklinik något gång gjort abort.

Från SHSTF och SKAF framhölls att det knappast kunde existera någon reell samvetsfrihet för en enskild sköterska eller ett biträde – i sådana fall skulle vården inte fungera. I praktiken löses emellertid sådana problem genom att de som av etiska eller religiösa skäl inte accepterar att befatta sig med aborter, söker sig till andra områden inom hälso- och sjukvården.

Abortkommittén anser för egen del att de regler som f. n. finns (socialstyrelsens ovannämnda cirkulär) är tillräckliga när det gäller möjligheterna för sjukvårdspersonal att slippa delta i abortverksamhet. Kommittén hänvisar i övrigt till socialutskottets uttalanden i ämnet (senast SoU 1979/80:10, se ovan s. 9).

Utskottet

I betänkandet behandlas två motioner rörande dels principerna för abortlagstiftningen, dels frågan om sjukvårdspersonals skyldighet att medverka vid abortingrepp. De spörsmål som aktualiseras i motionerna har vid ett flertal tidigare tillfällen varit föremål för prövning från riksdagens sida.

I *motion 1982/83:744* begärs utredning om en ny abortlagstiftning, utgående från barnets rätt till liv. Motionärerna anför att den nya människan måste åtnjuta fullt rättsskydd från den tidpunkt man med säkerhet kan konstatera dess existens. Utifrån denna princip får man sedan ta ställning till i vilka situationer man skall tillåta abort. Motionärerna anför vidare att varken 1980 års abortkommitté eller utredningen om barnens rätt har möjlighet att gå in på principfrågan om skyddet för det ofödda barnet i abortsituationer. En ny utredning bör därför tillsättas.

Frågan huruvida abortlagstiftningen skall ha som utgångspunkt kvinnans egen bestämmanderätt eller om den skall bygga på någon annan princip – exempelvis prövning av om någon särskild abortindikation föreligger – övervägdes mycket ingående såväl under det utredningsarbete som föregick tillkomsten av den nuvarande abortlagstiftningen, som i propositionen i ämnet (1974:70) och vid riksdagsbehandlingen (SoU 1974:21) av denna.

Utskottet anser nu liksom tidigare inte att den förändring som ägt rum sedan abortlagens ikraftträdande i fråga om antalet legala aborter eller någon annan omständighet motiverar en omprövning av den huvudprincip på vilken abortlagen bygger, nämligen att om kvinnan efter moget övervägande finner att abort är den lämpligaste lösningen på de problem som en väntad graviditet medför, hon också skall få abort.

Trots detta har riksdagen ansett skäl föreligga för en utvärdering av abortlagen (SoU 1979/80:10). 1980 års abortkommitté har tillsatts i enlighet härmed. Kommitténs direktiv har utformats med utgångspunkt från riksdagens beslut. Kommittén har nyligen avlämnat sitt slutbetänkande, vari kommittén bl. a. konstaterar att en stor del av intentionerna bakom 1974 års abortlag har uppfyllts. I betänkandet anvisas vägar för förstärkta insatser i det abortförebyggande arbetet.

Riksdagen har vidare från mera allmänna utgångspunkter behandlat frågan om skydd för ofödda (SoU 1981/82:14), varvid riksdagen bl. a. uttalat att abortlagen inte kan anses ge uttryck för någon mer allmän princip i fråga om vilken hänsyn som skall tas till kvinnan och fostret i olika sammanhang. Abortlagen reglerar endast förfarandet då en kvinna vill avbryta sitt havandeskap. Riksdagen avvisade vidare tanken på att införa övergripande lagregler om ofoddas ställning. Däremot begärdes en kartläggning och analys av i vilka situationer det kan finnas behov av regler till skydd för ofödda samt av de problem som kan vara förknippade med en sådan lagstiftning från område till område. Det är detta uppdrag från riksdagen som sedermera lämnats till utredningen om barnens rätt.

Hösten 1982 behandlade riksdagen ett likartat motionsyrkande, vilket också aktualiserade frågan om direktiven till de båda utredningarna och det förhållandet att ingen av utredningarna enligt sina direktiv skulle gå in på de grundläggande reglerna i abortlagen. Riksdagen fann då inte skäl att frångå sitt tidigare ställningstagande (SoU 1982/83:5). Samtidigt erinrades om att abortkommitténs betänkande kunde väntas inom kort. Om abortkommitténs erfarenheter skulle ge anledning till det kan enligt riksdagsbeslutet frågan om innehållet i direktiven till utredningen om barnens rätt eventuellt övervägas på nytt.

Abortkommitténs nu framlagda betänkande bekräftar att det inte finns skäl att ifrågasätta den huvudprincip varpå 1974 års abortlag vilar, nämligen kvinnans rätt att inom vissa tidsgränser själv besluta i fråga om abort. Enligt utskottets uppfattning finns därför inte skäl att på nytt utreda frågan om abortlagstiftningens utformning. Den fortsatta beredningen av kommitténs betänkande får utvisa i vad mån andra åtgärder från statsmakternas sida är påkallade för att ytterligare nedbringa antalet aborter.

Utskottet kan inte heller tillstyrka att utredningen om barnens rätt nu skulle ges ändrade direktiv i frågan om skydd för ofödda. Med hänsyn till den utvärdering av abortlagen som nyligen slutförts av abortkommittén och till riksdagens vid många tillfällen uttalade principiella ställningstagande i fråga om abortlagen finns inte skäl för utredningen att gå in på utformningen av denna lag. En annan sak är att utredningen vid sin genomgång av reglerna på olika områden måste beakta förhållandet till abortlagstiftningen. Erforderlig belysning av därmed sammanhängande frågor måste självfallet ges.

Med hänvisning till det anförda avstyrker utskottet motion 1982/83:744.

I *motion 1982/83:745* yrkas författningsändringar innebärande att läkare och annan sjukvårdspersonal som av etiska eller religiösa skäl inte vill delta i abortingrepp skall ha rätt att bli befriade från detta.

Som framgått ovan (s. 8) har riksdagen vid upprepade tillfällen intagit den ståndpunkten att det inte varit påkallat med någon författningsreglering av denna fråga. Socialstyrelsen har vidare utfärdat ett cirkulär i ämnet, innebärande att abortverksamheten primärt bör organiseras så att man inte tar i anspråk personal som finner det oförenligt med sin etiska eller religiösa uppfattning att medverka vid aborter. Socialstyrelsen förutsätter i cirkuläret att den som åberopar sådana skäl för att befrias från att delta i abortverksamheten också skall slippa delta, detta dock under förutsättning att det inte är fråga om fall då det är fara för moderns liv eller hälsa.

1980 års abortkommitté har också behandlat frågan och bl. a. samrått med företrädare för de fackliga organisationerna (se ovan s. 10). I kommitténs betänkande redovisas inte något som tyder på att det numera skulle föreligga ett starkare behov av författningsreglering på området.

Utskottet avstyrker med hänvisning till det anförda motion 1982/83:745 yrkande 1.

I samma motion hemställs vidare att riksdagen hos regeringen begär

sådana författningsändringar att en negativ inställning till aborter inte skall vara till nackdel för läkare eller annan sjukvårdspersonal vid tillsättande av tjänst (yrkande 2). I motionen anförs bl. a. att läkare uppgivit att de hindrats i sin karriär genom att de öppet avrådts från att söka vissa tjänster och mer eller mindre öppet motarbetats på grund av sin inställning till aborter.

I motionen anges ej de närmare omständigheterna kring de uppgivna fallen. Utskottet känner för sin del inte till något fall där frågan om hur en negativ inställning till aborter skall bedömas ställts på sin spets vid en tjänstetillsättning. Såväl från socialstyrelsen som från landstingshåll har sålunda uppgivits att denna fråga i vart fall inte under senare år varit föremål för prövning efter överklagande.

Utskottet vill vidare erinra om att abortkommittén redovisat att man från läkarnas fackliga företrädare angivit att läkare som vägrar delta i abortverksamhet på de flesta håll inte vållar några organisatoriska problem och att samvetsfriheten är tillräckligt tillgodosedd i nuvarande lagstiftning.

Det kan slutligen tilläggas att det torde finnas situationer när det knappast är möjligt att helt bortse från att en sökande till en tjänst vägrar att medverka vid aborter. Detta kan t. ex. vara fallet om organisationen är sådan att det inte finns någon annan personal som i så fall kan svara för abortingreppen. Om sjukvårdshuvudmannen skall kunna ge abortsökande kvinnor den abort de har laglig rätt till måste sådan personal anställas som inte endast är formellt kvalificerad för uppgiften utan även villig att utföra den.

Utskottet avstyrker med hänvisning till det anförda även yrkande 2 i motion 1982/83:745.

Utskottets hemställan

Utskottet hemställer

1. beträffande *utredning om ny abortlagstiftning*
   att riksdagen avslår motion 1982/83:744,
2. beträffande *sjukvårdspersonals rätt att vägra delta vid abort*
   att riksdagen avslår motion 1982/83:745 yrkande 1,
3. beträffande *inverkan av sjukvårdspersonals inställning till abort på tjänstetillsättningar*
   att riksdagen avslår motion 1982/83:745 yrkande 2.

Stockholm den 11 oktober 1983

På socialutskottets vägnar
INGEMAR ELIASSON

Närvarande: Ingemar Eliasson (fp), Evert Svensson (s), Göte Jonsson (m), John Johnsson (s), Rune Gustavsson (c), Kjell Nilsson (s), Blenda Littmarck (m), Stig Alftin (s), Lilly Bergander (s), Ann-Cathrine Haglund (m), Ulla Tillander (c), Anita Persson (s), Ingvar Eriksson (m), Inga Lantz (vpk) och Aina Westin (s).

Reservation

av Göte Jonsson (m) som anser

dels att det avsnitt i utskottets yttrande som börjar på s. 11 med "Frågan huruvida" och slutar på s. 12 med "motion 1982/83:744" bort ha följande lydelse:

Riksdagen har ansett skäl föreligga för en utvärdering av abortlagen (SoU 1979/80:10). 1980 års abortkommitté har tillsatts i enlighet härmed. Kommitténs direktiv har utformats med utgångspunkt från riksdagens beslut. Kommittén har nyligen avlämnat sitt slutbetänkande, vari kommittén bl. a. konstaterar att en stor del av intentionerna bakom 1974 års abortlag har uppfyllts. I betänkandet anvisas vägar för förstärkta insatser i det abortförebyggande arbetet.

Riksdagen har vidare från mera allmänna utgångspunkter behandlat frågan om skydd för ofödda (SoU 1981/82:14), varvid riksdagen bl. a. uttalat att abortlagen inte kan anses ge uttryck för någon mer allmän princip i fråga om vilken hänsyn som skall tas till kvinnan och fostret i olika sammanhang. Abortlagen reglerar endast förfarandet då en kvinna vill avbryta sitt havandeskap. Riksdagen avvisade vidare tanken på att införa övergripande lagregler om oföddas ställning. Däremot begärdes en kartläggning och analys av i vilka situationer det kan finnas behov av regler till skydd för ofödda samt av de problem som kan vara förknippade med en sådan lagstiftning från område till område. Det är detta uppdrag från riksdagen som sedermera lämnats till utredningen om barnens rätt.

Man kan sammanfattningsvis konstatera att varken abortkommittén eller utredningen om barnens rätt har haft eller har möjlighet att gå in på principfrågan om skyddet för det ofödda barnet i abortsituationer. Utskottet vill därför slå fast att foster har liv och som blivande människor har berättigade anspråk på ett långtgående rättsskydd. Härmed sammanhängande frågor måste kunna utredas förutsättningslöst.

Vi lever i ett samhälle med hög teknisk och medicinsk standard och utvecklingen kommer att fortsätta, vilket är positivt. Skickliga vetenskapsmän, forskare och tekniker har gjort och gör viktiga insatser i människans och livets tjänst. Det är angeläget att koppla detta positiva i den mänskliga utvecklingen med grundläggande värderingar och här kommer också frågan om rättsskyddet in i bilden. När det gäller fostrets rättsskydd är det inte enbart abortfrågan som aktualiserar detta utan även frågor som fosterdiagnostiken, provrörstekniken, genmanipulationen m. m.

Frågan om ett ökat rättsskydd för fostret måste därför snarast bli föremål för utredning. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

dels att utskottet under mom. 1 bort hemställa

1. beträffande *utredning om ny abortlagstiftning*
   att riksdagen med anledning av motion 1982/83:744 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört,